

Marmara Adası Sinagogu

Umut Almaç, Mustafa Akçaöz

Marmara ilçesi, Merkez Mahallesi	İnşa dönemi / yılı: 1893-1908
GPS: 40°35'10.9''K 27°33'14.3''D	Mevcut durumu: Metruk
Tescil tarihi ve numarası: Bursa KTVKBBK 15.01.1996 - 4904	Mülkiyet durumu: Marmara Belediyesi

Tarihçe

Galanté'ye göre adada 1872'den itibaren bir sinagog bulunmaktadır (1986, C.4, 336). 19. yüzyılda Yahudiler ile ada Rumları arasında –Osmanlı'nın hemen her yerinde olduğu gibi– zaman zaman gergin ilişkiler olduğu bilinmektedir. 1872 yılında Panayot adlı bir Rum gencinin kaybolmasından sorumlu tutulan Yahudilerin dükkanları yağmalanmış,

haham hapsedilmiş ve sinagog yakılmıştır. Daha sonra Panayot'un sağ olduğu anlaşılmış ve olayları kışkırtanlar İstanbul'a yargılanmaya götürülmüşlerdir. Hahambaşılığa yollanan şikâyetlerde Rumların Yahudilere ait şarap mahzenlerini yağmaladığı ve Yahudilere olan borçlarını ödemeyi reddettikleri yazılmıştır (Güleryüz 2018, 70).

Fig. 1: Güneybatıdan genel görünüm (2019)

1893'te sinagogun yeniden yapılmasına izin verilmiştir¹ (Galanté 1986, C.5, 186). 1909 yılında Marmara'da doğan Sefarad Musevisi Sema Calvo'ya göre Marmara Adası Sinagogu tamamen mermerdendi, 'Ortodoks' bir sinagogdu, erkek ve kadınlar ayrı otururdu (Papachristou 2019a, 156).

1935 depreminde büyük zarar gören ve Yahudilerin adadan ayrılmasıyla da kaderine terk edilen sinagog 1950'lerden sonra yıkılmıştır. Eski Belediye Başkanı Ahmet Enön, sinagogun onarımı için Yük. Müh. Mimar Bülent Çetinör'ü davet etmiş ancak bu proje için yeterli kaynak bulunamamıştır. Çetinör'ün çabası sayesinde sinagogun tabanı ortaya çıkarılmış ve bu esnada bulunan mermer eşik taşında İbranice yazılı *şanat 5568* yazıtından yapının Miladi 1907/8 yılına ait olduğu anlaşılmıştır (Enön 2003, 141 ve Fig. 7). Yapı, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Restorasyon Ana Bilim Dalı öğretim üyelerinden Dr. Kani Kuzular, Dr. Gülsün Tanyeli, Dr. Yegan Kahya tarafından raporlanmıştır. Bu raporun aslına ulaşamamakla birlikte Dr. Öğretim Üyesi G. Tanyeli'den bir kısım fotoğraf elde edilmiştir (Fig. 5-7).

Mimari

Sinagog, Marmara Adası Merkez Mahallesi'nde, Recep Gümüş Caddesi ile Kalyoz Sokağı'nın kesiştiği köşede bulunmaktadır. Yapı parseli, kıyıya 100 m mesafede, kuzeyden güneye alçalan eğimli bir arazide, yaklaşık 170 m² büyüklüğündedir. Dikdörtgen plan şemasına sahip olduğu düşünülen yapı, metruk haldedir; beden duvarlarının küçük bir kısmı günümüze ulaşmıştır (Fig. 1).

Yapının Recep Gümüş Caddesi'ne bakan kuzey cephesi yaklaşık 12,3 m uzunluğundadır; 80 cm kalınlığındaki moloz taş örgü duvar, sokak kotundan yaklaşık 1,5 m yükselmektedir. Cephede herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Duvarın, batı kenarına yakın 3,5 m'lik bölümü yıkılmıştır. Duvarın iç yüzeyinde, ahşap bir yastık kirişi ve bu kiriş üzerinde moloz örgüde düzenli aralıklarla tekrarlayan kiriş yuvaları görülmektedir (Fig. 3). Bu izler, kadınlar mahfilinin (*mehitza*) yok olan döşeme kirişleri veya ahşap çatı makasları ile ilişkili olmalıdır.

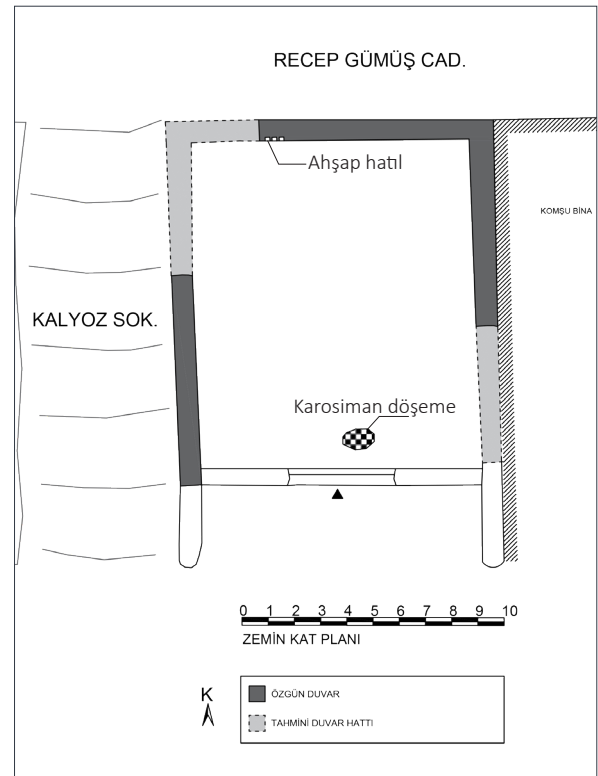

Fig. 2: Batı cephe detayı ve eşik taşı parçası (2019)

Fig. 3: Kuzey duvardaki ahşap yastık kirişi ve kiriş yuvaları (2019)

¹ Yahudiler, Orta Çağ'dan beri kaybolan Hristiyan gençleri kurban etmekle suçlanmaktaydılar ("kan iftirası"). Benzer olaylar Osmanlı Dönemi boyunca da devam etmiştir. Örneğin 1866 yılında İstanbul Rumlarının, Kuzguncuk semtinde 12 yaşında bir Hristiyan çocuğunun Yahudilerce kaçırılıp kurban edildiğini iddia etmeleriyle başlayan olaylar, Sultan Abdülaziz'in "bu türden mesnetsiz suçlamalara rağbet edilmemesi ve Yahudilerin Osmanlı Devleti'nin güvencesi altında olduğuna dair" bir ferman yayınlamasıyla son ermiştir (Groepler 1999, 76-77).

Yapının Kalyoz Sokağı'na bakan batı cephesi ise yaklaşık 13,7 m uzunluğundadır; moloz taş örgü beden duvarlarının kuzey ucu yıkılmıştır, güneyde ise zeminden yaklaşık 1-1,5 m yüksekliğe kadar duvar yerinde durmaktadır. Güney köşesinde, duvar örgüsünün sağlamlaştırılması için iri blokların kullanıldığı dikkati çekmektedir (Fig. 1-2). Batı cephesinde, yapının köşe noktasından sonra duvar yüksekliği bir kademe aşağı çekilerek ve örgü biçimi değiştirilmeden, yapıya güneyden bitişen komşu bina -ya da avlu- ile duvar devam etmektedir. Bu duvarın yaklaşık 2-2,5 m'lik kısmı halen yerindedir.

Parseldeki bitki oluşumu, yapının doğu ve güney sınırı ile ilgili detaylı gözlem yapılmasını engellemektedir. Doğuda, komşu parseldeki betonarme apartman, yapının beden duvarına bitişmektedir (Fig. 1).

İbadet mekanı hakkında yalnızca Tanyeli ve ekibi tarafından sağlanan 1999 yılında çekilmiş fotoğraflara dayanarak değerlendirme yapılabilmektedir. Buna göre yazıtlı eşik taşının bulunduğu kapı açıklığı güney duvarın ortalarında (Fig. 7). Doğru duvarın iç

yüzünde, önünde bir adet mermer basamak bulunan ve normalde Tevrat rulolarının saklandığı Ehal dolabının izi seçilmektedir (Fig. 5). Mekanın ortasına konumlanmış ve yıkılmış olduğu resimlerden anlaşılan Teva kürsüsünün etrafı geometrik ve stilize bitkisel desenli karosiman döşelidir (Fig. 5-6). Batı yarısındaki karosiman döşeme ile batı ve güney duvarlar arasındaki boşluk bizlere bu kadar küçük bir yapıda olması bekleneneği üzere en azından batı ve güney duvar boyunca

Fig. 4: Karosiman döşeme detayı (2019)

Fig. 5: Tanyeli no.46 İbadet mekanı, doğuya doğru bakış, ehalin önündeki mermer basamak, karosiman döşeme ve solda yıkılan tevanın yerinde bitkilenme (1999)

Fig. 6: Tanyeli no.40 İbadet mekanının batı yarısı, güneye doğru bakış, karosiman döşeme (1999)

duvara monte ahşap oturma sırası bulunduğunu anlatmaktadır (Fig. 6). Kuzey duvarda tespit edilen giriş yuvalarına karşın giriş açıklığı bulunmaması, kadınlar mahfilinin (eğer varsa) kuzey ve muhtemelen batı duvar boyunca uzandığını ve erişim merdiveninin güneyden, dışarıdan sağlandığını akla getirmektedir. Museviliğin ibadet gereklerine göre her sinagogun bir avlusu bulunur ve bu yapı için avlu güney yönde konumlanmış olabilir ve bu avlunun girişi batı veya güney cepheye bulunabilir.

Güncel Durum

Yapının duvar örgüsünde ağırlıklı olarak volkanik bir kayaç türü kullanılmıştır. Düzensiz taş örgüde yatay diziler oluşturulmamış, irili ufaklı taşların arasına tuğla ve kiremit gibi pişmiş toprak elemanlar yer yer kullanılmıştır. Duvar içinde ahşap hatıl kullanıldığına ilişkin izler bulunmaktadır (Fig. 1-3).

Beden duvarlarının tanımladığı alanın içinde, son dönem niteliksiz ekleri, kalınlığı değişken moloz dolgu katmanı ve dışarıdan getirildiği anlaşılan atıklar bulunmaktadır. Ayrıca, alanın bütünü bitki örtüsü sarmıştır. Mekan içinde, küçük ve sınırlı bir alanda 20x20 cm ölçülerinde karosiman döşeme

Fig. 7: Tanyeli no. 45 İbranice yazıtlı eşik taşı (1999)

kaplamaları görülmüştür (Fig. 4). Oldukça mütevazı sayılabilecek nitelikteki bu kaplamalar, yapının özgün döşeme kotu ve kaplaması ile ilgili bilgiler vermektedir.

Kalyoz Sokağı'nın zemin döşemesi üzerinde, olasılıkla yapının avlu giriş kapısının eşikğine ait kırık bir parça bulunmaktadır. Eşiktaşının konumu nedeniyle, özgün giriş kapısının güney veya batı cephesinde bulunması olasıdır (Fig. 2).

Risk Değerlendirmesi ve Öneriler

Yapı, Marmara Adası'ndaki Yahudi toplumunun varlığına ilişkin bilgiler sunması nedeniyle önemlidir. Ancak, bakımsızlık nedeniyle yıkılmış ve büyük ölçüde yok olmuştur. Özgün yüksekliği bilinmeyen beden duvarları dışında, yapının plan şeması ve iç mekân kurgusuna ilişkin herhangi bir mimari-yapısal elemanın tespit edilmesi mevcut durumda mümkün olmamıştır. İç mekânda, Kültür ve Turizm Bakanlığı denetiminde kazı yapılması durumunda, yapıya ilişkin yeni bilgilerin elde edilmesi olasıdır. Yapıdan geriye kalan öğelerin daha fazla zarar görmemesi amacıyla, parsele girişin engellenmesi ve bitki oluşumunun önüne geçilmesi gerekmektedir.